

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Eşref BUHARALI Özel Sayısı/ Special Issue Dedicated to Prof. Dr. Eşref Buharalı,
Kasım/November 2024, ss. 541-548.

Geliş Tarihi–Received Date: 26.10.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 23.11.2024

ÇEVİRİ MAKALE – TRANSLATION ARTICLE

AN LUSHAN-SHİ CHAOYİ İSYANI SIRASINDA TÜRKLER VE UYGURLAR (755-762)*

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1500157>

 ABLET KAMALOV**

çev. KAZIM CİHAT KALKAN***

ÖZ

Bu makale, Ashina Congli idaresindeki Tang karşıtı isyancıların kuvvetlerine karşı 756 yılında gerçekleşen ilk ortak Uygur-Tang askerî harekâtını yeniden tarif etmek için Çin kaynaklarının kayıtlarını inceliyor. Ashina Congli, 742-744'te Uygur kağanlarının yükselişi esnasında birçoğu Çin'e kaçan ve Tang ordusunda askerî vali An Lushan (Roxan) kumandasında görev yapan Türk hâkim boyu Ashina'nın mensubu idi. Sonra, 755'te Tang Hanedanı'na isyan ettiğinde Ashina Congli önce onu destekledi ve imparatorluk kuvvetlerine karşı savaştı. Mamafih, az zaman sonra Ashina Congli isyancıların ordugâhını terk etti fakat Tang imparatorluk ordusuna katılmadı: bunun yerine Ordos'ta, Uygur Kağanlığı sınırının yakınında konuşlandı. Tang imparatoru, Uygur idarecilerinden askerî yardım istediğinde bu, Ashina Congli'nin birliklerine karşı yapıldı. Makalenin yazarı, kuvvetleri, ortak Uygur-Tang askerî harekâtının hedefi hâline gelen Ashina Congli figürüne ilk defa dikkat çekiyor. Bu, An Lushan ve haleflerinin isyanı esnasında (755-762), Uygur ordusunun Tang Çin'inin topraklarına ilk askerî yürüyüşüydü. Uygur ordusunun kağan (El Etmiş Bilge Kağan/Bayan Çor) tarafından idare edilmesi, askerî harekâtın son derece ehemmiyetini gösterdi. Ortak Uygur-Tang askerî harekâtı hakkındaki Çince kayıtların tahlili, yazarın, Ashina Congli'nin ortadan kaldırılmasının Uygurların kendi menfaatleri olduğu sonucuna varmasına izin verdi çünkü o Türk hâkim boyunca bir temsilcisi olarak Ashina boyunun bozkırdaki kuvvetini canlandırmak için Uygur Kağanlığı'nın topraklarına dönebilirdi. Tang Hanedanı ve Uygur idareci boyu Yağlaklar olarak iki hanedanın menfaatlerinin tevafuku, kuvvetlerini birleştirmelerine ve Ashina Congli'nin her iki hanedan için oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırmalarına izin verdi. Bu makale, Ashina Congli'nin hikâyesini, Türklerin ve Uygurların (Oğuz) An Lushan-Shi Chaoyi İsyanı'na dahil olmaları noktasına yerleştiriyor.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Ashina Congli, Uygur Kağanlığı, Tang İmparatorluğu, El Etmiş Bilge Kağan, An Lushan İsyanı, Uygur-Tang Münasebetleri.

TURKS AND UIGHURS DURING THE REBELLION OF AN LUSHAN SHI CHAOYI (755-762)

ABSTRACT

The article examines the accounts of the Chinese sources of the Tang epoch to reconstruct the first joint Uyghur-Tang military action of 756 against the forces of the anti-Tang insurgents led by Ashina Congli. Ashina Congli was a member of the Turkic royal clan 'Ashina', who, with many others, fled to China during the rise of the Uyghur kaghans in 742-744 and served in the Tang army under the command of the military governor An Lushan (Roxan). When the latter rose against the Tang dynasty in 755, Ashina Congli initially supported him and fought against the imperial forces. However, soon Ashina Congli left the insurgents' camp, but did not join the Tang imperial army: instead, he stationed in Ordos, near the borders of the Uyghur Kaghanate showing his

* Makalenin orijinali: Ablet Kamalov, "Turks and Uighurs During the Rebellion of An Lu-shan Shih Ch'ao-yi (755-762)," *Central Asiatic Journal* 45, no. 2 (2001): 243-53, published by Harrassowitz Verlag, <http://www.jstor.org/stable/41928263> (accessed January 3, 2016).

**Prof. Dr., Turan Üniversitesi, Bölgesel Araştırmalar Merkezi, Almatı/KAZAKİSTAN, E-Posta: a.kamalov@turau.edu.kz, ORCID ID: 0000-0003-3621-0918.

***Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, E-Posta: kazimcihatkalkan@ogr.iu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0001-3571-9969.

intention to return to the Steppe. When the Tang Emperor requested a military assistance from the Uyghur rulers, it was rendered against the troops of Ashina Congli. The author of the article for the first time draws attention to the figure of Ashina Congli, whose forces became a target of the joint Uyghur-Tang military action. This was the first military march of the Uyghur army to the territory of Tang China during the rebellion of An Lushan and his successors (755-762 AD). The fact that the Uyghur army was led kaghan (El Etmish Bilge Kaghan/Bayan-chor) showed an extreme significance of the military action. Analysis of the Chinese accounts on the joint Uyghur-Tang military action allowed the author concluding that the Uyghurs had their own interest in liquidation of Ashina Congli, since as a representative of the Turkic royal clan, he was able to return to the territory of the Uyghur Kaghanate to restore the power of the Ashina clan in the Steppe. Coincidence of the interests of two dynasties – the Tang dynasty and the Uyghur ruling clan of Yaqlakar, allowed them uniting their troops and liquidating the threat produced by Ashina Congli to both dynasties. The article puts Ashina Congli's story into the context of involvement of the Turks and Uyghurs (Oghuz) in the rebellion of An Lushan-Shi Chaoyi.

Keywords: Turks, Ashina Congli, Uyghur Kaghanate, Tang Empire, El Etmish Bilge Kaghan, An Lushan rebellion, the Uyghur-Tang relations.

Uygur İmparatorluğu'nun (744-840) varlığının ilk on yılında dış politikalarını belirleyen ana unsurlardan biri Tang Hanedanı'nın iç meselelerine dâhil olmalarıydı. Uygurların Orta Asya'da mevkilerini güçlendirdikleri ve hâkimiyetlerini genişçe yaydıkları bu yıllarda, Çin'de birkaç siyasi kriz yaşandı. Bunlardan en ciddi olanı, An Lushan ve haleflerinin Tang karşıtı isyanıydı (755-763). Bu isyan, Kuzey Çin eyaletinin umum valisi, Soğd ve Türk kökenli, meşhur An Lushan tarafından idare edildi. O, ülkeyi yıkımın eşiğine getiren bir iç savaşlar zincirine attı. Tang Hanedanı onun gücünü muhafaza edebildi ve bu isyanı ancak Uygurların askerî yardımı sayesinde bastırabildi.

Uygur birlikleri, isyan esnasında 756, 757, 759 ve 762 yıllarında dört farklı sefere çıktı. Sonuncu sefer isyana tamamen son verdi ve Çin'deki Tang gücünü canlandırdı. Uygurlar, iç savaşta imparatorluk ordularının yanında yer alırken, her şeyden önce iktisadî çıkarlarını gözettiler. Tang hükümetinin, seferler esnasında Uygurlar tarafından alınan muazzam ganimet bir yana, her sefer için paralar ödediği biliniyor. Uygurların bu ganimet arzusu, Çinli tarihçiler tarafından onların faaliyetleri tarif edilirken tekrar ve tekrar ehemmiyetle belirtildi. Sima Guang, batı başkenti Changan'ın 757'de geri alınmasından önce, İmparator Su Zong'un "*başkenti geri alma arzusu içinde olduğunu, Uygurlarla bir antlaşma imzaladığını ve buna göre şehrin kurtarılacağı gün ülke ve halkın Tang Hanedanı'na döneceğini ve hazinelerin, genç erkekler ile kızların Uygurlara verileceğini*" yazdı.¹ Benzer bir antlaşma, kurtarıldıktan sonra Uygurlar tarafından üç gün boyunca yağmalanan Luoyang için de yapıldı. Luoyang ile birlikte diğer Çin kasaba ve köyleri de sonraki askerî yürüyüşler sırasında Uygurlar tarafından yağmalandı. Uygurlar, Tang Hanedanı'na yardım ederken sadece kendilerini zenginleştirmek için olan iktisadî çıkarları değil, aynı zamanda yazılı kaynaklarda açıkça işaret edilmeyen belirli siyasi hedefleri de takip ettiler. İlmî literatürde, Uygurların Tang Hanedanı'na yardım etmesinin altında yatan siyasi saikleri belirtmek için sadece iki teşebbüste bulunulduğunu biliyorum. Rus tarihçi Lev Gumilëv, Uygur seferlerinin hedefini, "*Uygur Hanlığı'na tam istiklal vadeden*" Tang imparatorluk ordusunu yok etmek olarak addediyordu.² O, şöyle yazmıştı: "*756 yılının Eylül ayında, Uygurlar ve Tibeliler isyanı bastırmak için yardımlarını teklif ettiler. Bu durumda siyasi meseleler şahsi meselelerle çakıştı. İsyancıların imhası imparatorluk ordusunun kaldırılması manasına geliyordu ve savaş, onlara zengin ganimet vadediyordu.*"³ Çin'deki iç savaşlardan beri ülke hiçbir dış müdahaleye uğramadan harap olduğundan dolayı böyle bir tefsir doğru görünmüyor. Tang Hanedanı'nın gücünü korumasına yardım eden Uygurların, Çin İmparatorluğu'nun zayıflamasına sebep olması pek mümkün değildir. Uygur Devleti'nin bu zamandaki istiklali Çin'in gücüne bağlı değildir.

Uygurların Tanglar'a yardım etmesiyle alakalı bir başka alaka çeken fikir de Amerikalı alim L. W. Moses'a aittir. O, orta çağ Çin tarihçilerinin iddia ettiği gibi Uygurların yardımını, efendileri olan Çin imparatorlarına karşı vazife şuurundan değil, isyancıların liderine karşı düşmanca tavırlarından mütevellit olduğunu farz eder zira An Lushan, anne tarafından Türk boy hiyerarşisinde ikinci sırada yer alan asil Ashide boyundan neşet etmişti.⁴ Hâlbuki, An Lushan'ın kökeni, Uygurların kendisine düşmanlığı için pek inandırıcı bir argüman değildir, çünkü imparatorluk kuvvetleri içinde onun gibi melez Soğd-Türk kökenine sahip olan birçok üst düzey subay vardı. An Lushan'ın esas şahsi düşmanlarından birinin, babası Batı Türk'ü ve annesi Soğd olan General Geshu Han olduğu biliniyor. Bu sebeple L. W. Moses, Uygur yürüyüşlerinin askerî-politik sebeplerinin varlığını kabul etmiş olsa da onları tamamen açığa vurmaktan uzaktı. Bu sebepler, 756'da Çin'e yapılan Uygur yürüyüşüyle alakalı olarak

¹ Sima Guang, *Zizhi Tongjian*, Pekin 1958, Zhonghua Shuju, C. 220, s. 1034.

² Lev Nikolayevich Gumilëv, *Drevnie Turki*, Nauka, Moskova 1967, s. 395.

³ Gumilëv, *age*, s. 395.

⁴ Larry William Moses, "T'ang Tribute Relations with the Inner Asian Barbarians", *Essays on T'ang Society*, ed. John Curtis Perry, Bardwell Leith Smith, E. J. Brill, Leiden 1976, s. 40-41.

Çince kayıtların şümüllü tahliliyle ortaya çıkarılabilir. Bu yürüyüş, isyancılara karşı ilk Uygur-Tang müttefik hareketidir ve Uygur İmparatorluğu'nun hemen hemen hiç tetkik edilmemiş bir bölümü olarak kalmıştır. Çin kaynaklarının bu seferle alakalı oldukça yetersiz kayıtlarını tahlil etmeden önce, Uygur birliklerinin Kuzey Çin – Ordos'ta görünmelerinin arifesinde Çin'deki durumu yeniden tarif edeceğim.

An Lushan İsyanı 16 Aralık 755'te Fanyang'da patlak verdi ve ilk birkaç ayı isyancılar için pek muvaffakiyetliydi. Bir ay sonra, An Lushan'ın kendisini yeni bir hanedan olan Yen'in kurucusu olarak ilan ettiği, Tang İmparatorluğu'nun doğu başkenti Luoyang'ı kolayca ele geçirdiler.⁵ Luoyang'ı işgal eden isyancılar batı başkentine hareket etmekte acele etmediler ve böylece hükümet güçlerine şehrin savunmasını düzenleme fırsatı verdiler. Daha sonra, Changan'a giden yoldaki Tongguan Geçidi'nde ciddi bir barikat kurdular. Aynı zamanda, Hebei şehrinde bir karşı taarruz gerçekleştirilebilirlerdi. Tang generalleri Guo Ziyi ve Li Guangbi isyancılara arkadan taarruz edip onları Bolin şehrine sürdüler (bugünkü Baoding).⁶ Fakat Tang kuvvetlerinin taarruzu, isyancıların Changan'ı ele geçirdiği 756'nın ortalarında durduruldu. Batı başkentinin kaybı, daha önce Tang Hanedanı emrinde savaşan kuvvetlerin bağlılığını feci surette değiştirdi. İmparator Xuan Zong, Sizhuan bölgesine kaçmaya mecbur kaldı ve isyancılara karşı mücadeleyi düzenleme vazifesini, 756 yılının 7. ayında Shuofang eyaletinin kuzeyindeki Lingwu'da, Su Zong adıyla tahta çıkan vârisi, Prensi Li Heng'e verdi. Guo Ziyi ve Li Guangbi, Hebei'deki mevkiilerini terk ettiler ve sonucunda Hebei bölgesi tekrar isyancıların idaresine geçti. Böylelikle o sırada Çin iki kısma ayrılmıştı: hükümet birlikleri Kuzey Çin'deki mevkiilerini korudu. Ülkenin Shuofang bölgeleri ve Yangze Nehri'nin güneyinde kalan kısımları da isyancılar tarafından idare edilmekteydi. Tang Hanedanı için isyancılara karşı mücadelede en mühim yer Kuzey Çin'di, bu yüzden Shuofang, en nüfuzlu güçlerin toplandığı yerdi.

Aynı ayda, isyancıların komutanlarından biri olan Ashina Congli, isyancıların ordugâhını terk etti ve başkentten Shuofang'a kaçtı.⁷ Ashina Congli, Türklerin hâkim boyu olan Ashina boyundandı ve 740'larda bozkırdaki siyasî hâkimiyet için yapılan Uygur-Türk savaşları sırasında Uygurlardan kaçıp Tang İmparatorluğu'nda kendine yer bulan Türk asilzadeleri arasındaydı. Hâlbuki, 742-744'te Çin'e kaçan Türkler listesinde adı zikredilmemiştir: açıkça görülüyor ki, o esnada kendi boyuna mensup olanlar arasında nüfuz sahibi değildi.⁸ Ashina Congli, diğer pek çok Çinli olmayan komutan gibi An Lushan'ı Tang Hanedanı'na karşı isyan ettiğinde destekledi. Changan'ın ele geçirilmesi de dâhil birçok savaşa katıldı. Hem başkentleri hem de Çin'in tüm kuzeydoğusunu zapt ettikleri, en uygun anda onu ihanete sevk eden sebepler belirsizliğini koruyor.⁹ İsyancıları terk ettikten sonra Tang tarafına geçmiş olması beklenmeliydi zira savaşlar sırasında firar edip düşman tarafına geçmek, yüksek rütbeli komutanlar arasında yaygındır. Ashina Congli'nin hareketinin, onun Shuofang'a gelişini öğrenen imparator tarafından kendi yanına çekmek için anlayışla karşılanması muhtemeldir. Fakat, sadece astlarının ehemmiyetsiz bir kısmı Tang tarafına geçerken, Ashina Congli imparatorun hizmetinde bulunmayı reddetmekle kalmadı, hatta imparatorluk ordularının mevzilerine saldırdı. Ayrıca Ashina Congli'nin asker sayısı, başta Altı Ordos (liu hu chou) vilayetindeki Soğd nüfusu ve bölgedeki diğer Çinli olmayanların kendisiyle birleşmesi sebebiyle artmıştır.¹⁰ Bazı mübalağalı tahminlere göre Ashina Congli, Lingwu'daki imparatorluk ikametgâhından 600 li (yaklaşık 300 km) uzaklıkta bulunan Jinglue'nin kuzeyinde, emri altında on binlerce insanı toplandı.¹¹ Ashina Congli'nin Tang Hanedanı'na düşmanlığı, bazı Çinli tarihçilerin, An Lushan'a ihanetini sahte bir ihanet ve onun hücumlarının, imparatorluk birliklerinin dikkatini umumî taarruzun olduğu başkentten başka bir yere çekmek için bilhassa isyancılar lehine taahhüt edilmesi olarak düşünmelerine sebep idi. Bu tefsir Song Hanedanı tarihçisi Hu Sanxing tarafından teyit edildi. Düşman kuvvetlerinin Shuofang topraklarındaki varlığı, imparatorluk mevzilerini gerçekten tehdit etti ve sonunda onları o bölgeden tasfiye etmeye karar veren İmparator Su Zong'u ciddi şekilde endişelendirdi. Bu maksatla, General Pugu Huai'en'in birliklerini Ashina Congli'nin üzerine gönderdi. Kaynaklar, kendisi de Uygur asıllı olan Pugu Huai'en'in, Ashina Congli'nin astlarının bulunduğu Tokuz-Oğuz'ların (Uygur) Tongra (Çin. Tongluo) kabilesiyle savaştığını haber veriyor.¹² Her ne kadar

⁵ Edwin George Pulleyblank, "The An Lu-shan Rebellion and the Origin of Chronic Militarism in the Late T'ang Society", *Essays on T'ang History*, ed. John Curtis Perry ve Bardwell Leith Smith, E. J. Brill, Leiden 1976, s. 79.

⁶ Guo Ziyi (697-781), 769'da başbakan olarak atanmış dikkat çekici Tang generallerinden biriydi. Biyografisi için bkz. Liu Xu, *Jiu Tang Shu*, Shangwu Yinshuguan, Şangay 1936, C. 120, 1a-12b ve Ouyang Xiu, *Xin Tang Shu*, Shangwu Yinshuguan, Şangay 1936, C. 137, 1a- 7b. Li Guangbi (708-764) de biyografisi *Jiu Tang Shu*, C. 110, 1a-6b ve *Xin Tang Shu*, C. 136, 1a- 4b'de bulunabilen, önde gelen Tang generallerinden biriydi. Ayrıca bkz. Colin Mackerras, *The Uighur Empire. According to the Tang Dynastic Histories. A Study in Sino-Uighur Relations. 744-840*, Australian University Press, Canberra 1972, s. 129, 136.

⁷ Sima Guang'a göre "An Lushan İsyanı'na katılan Tongra boyları ve Türkler Changan'ın merkezinde kamp kurdular. [Ashina Congli] Jiaxu gününde kuzeye kaçtı.", *Zizhi Tongjian*, C. 218, s. 6968.

⁸ Cen Zhongmian, *Tujue Jishi*, Pekin 1958, C. 1, s. 458- 459.

⁹ Pulleyblank, *age*, s. 44.

¹⁰ Ordos bölgesindeki Soğdlar için bkz. Edwin George Pulleyblank, "A Sogdian Colony in Inner Mongolia", *T'oung Pao*, C. 42, S. 4/5, Leiden 1952, ss. 317-356.

¹¹ Sima, *Zizhi Tongjian*, C. 218, s. 6997.

¹² Tokuz Oğuz aşiret konfederasyonunun terekübü hakkında bkz. Edwin George Pulleyblank, "Some Remarks on the Toquz-Oghuz Problem", *Ural-Altaysche Jahrbücher*, C. 28, S. 1/2, Wiesbaden 1956, s. 39; James Russell Hamilton, "Toquz-Oguz et On-Uigur," *Journal Asiatique*, C. 250, S. 1, Paris 1962, ss. 45; General Pugu Huai'en'in biyografisi makalede incelenmiştir: Ablet Kamalov, "Biografia Pugu Huai'en'ia kak

Tongra boyu savaşta mağlup olmuşsa da Ashina Congli'nin orduları mücadele kifayetini korudu. Böylece Tang idaresi, dış yardım olmadan Ashina Congli tehdidini kaldıramayacağını fark etti. Savaştan kısa bir müddet sonra imparator, Uygur hükümdarı El Etmış Bilge Kağan'a (Bayan Çor) hususî elçilerini göndererek, isyancıları bastırmak için askerî destek talep etti. Tang prensi Li Chengshan, generaller Pugu Huai'en ve Shi Dingfan'ın dâhil olduğu elçilik heyeti 756 yılının onuncu ayında Uygur başkenti Ordubalık'a ulaştı. Uygurlar ve sonraki askerî faaliyetleri hakkında kısa izahlar, Xin Tang Shu'nun (Yeni Tang Tarihi) "Uygurların Biyografisi"nden ve Guo Ziyi ile Shi Siming'in hem Tang tarihlerindeki hem de Sima Guang'ın "Zizhi Tongjian" yıllıklarındaki biyografilerden alınabilir. Aşağıdakiler, bu kaynakların hülâsasıdır:

"Bundan sonra kağanın kendisi komutan olarak hareket etti ve Shuofang Askeri Valisi Guo Ziyi ile birleşerek Tongluo ve diğer çeşitli kabilelerle savaştı, onları Sarı Irmak kıyısında yendi. Kağan, Ziyi ile Huyen Vadisi'nde buluştu. Kendi gücüne güvenerek askerlerini dizdi ve [Guo] Ziyi'yi huzuruna almadan önce kurt sancağa saygı durumunda bulunmaya zorladı."¹³

"5.000 süvariye öncülük eden Yin Zichi, Huanghe'yi aştı, Beihai'yi işgal etti. [O] Jiang ve Huai [nehirlerinin bölgelerini] ele geçirmek için güneye gitmeyi hedefledi. Tam o sırada Uygur kağanı, onun astı Ge Luozhi'yi [Tang'a] yardım etmek için birliklerle gönderdi. Bundan önce [Ge Luozhi], 2.000 atlı ile Fanyang'a ulaştı. [Yin] Zichi, bunu duyduktan sonra, birliklerini [Fanyang'a] geri götürmek için acele etti."¹⁴

"O zaman 2.000 Uygur atlısı aniden Fanyang'a ulaştı. Fanyang'ın kapıları iki gün boyunca kilitlendi, bundan sonra [Uygurlar] Daiyuan'a doğru gitti. [Yin] Zichi, ona [yani Fanyang'a] yardım etmek için 1000 li yolu geçti."¹⁵

"11. ayda [Zhide saltanat devresinin ilk yılı, 756], eşkıyaların generali Ashina Congli, Tongluo ve Pugu [kabilelerinin] 5.000 atlısına liderlik ederek sınır dışına gitti. [O] Dokuz Soyadlılar'dan ve Altı Ordos vilayetinden on binlerce Soğ'du ayarttı ve birlikte hareket etmeye zorladı. Guo Ziyi, Uygurlarla birlikte ileri çıktı. Şef Ge Luozhi onlara saldırdı ve yendi. On binlerce insanın boynu vuruldu ve esir edildi."¹⁶

Burada iktibas edilen kısımlar iki farklı hadiseyi tarif eder: 1. Uygur süvarilerinin, şefleri Ge Luozhi liderliğinde Fanyang'a baskınları, 2. Sarı Nehir'in kuzeyindeki Huyangu Vadisi'nde (Sima Guang ve Daihangu'ya göre) müşterek Uygur-Tang ordularının Ashina Congli'nin birliğine karşı savaşı.¹⁷ Yukarıda iktibas edilen kaynaklardan sadece Xin Tang Shu, Uygurların Ordos'a yürüyüşlerinde başlarında kağanın olduğunu zikrederken, diğer hepsi Ge Luozhi'nin Uygur ordusunun başında olduğunu iddia eder. Haneda Toru, Xin Tang Shu'daki bilginin hatalı olduğunu düşündü, çünkü Sima Guang Uygur kağanı ile alakalı bir şey yazmadı ve C. Mackerras yine de buna itimat etti.¹⁸ Bu izah aslında doğru olmalı, çünkü maddî bir vakanın tarifini ihtiva ediyor zira Uygur kağanının Tang generali ile buluşmasında Tang Hanedanı için hoş olmayan bölümü, "barbar" kurt sancağına saygı göstermeyi yeniden meydana çıkarıyor. Bu doğru olmasaydı, Çinli tarihçiler bu utanç verici sahneyi Tang Hanedanı'nın resmî tarihine dâhil etmezlerdi.

Böylece Çin kaynakları, Ordos'taki Uygur harekâtı ile alakalı vakaları yeniden düzenlememize müsaade ediyor. El Etmış Bilge Kağan, 756 yılının onuncu ayında Tang elçilerini kabul etti. On ikinci ayda, büyük bir ordunun başında Ordos'a ulaştı ki kağanlar seferler sırasında her zaman büyük birliklere liderlik ettiler. Bu yürüyüşten önce, kağanın elçisi Ge Luozhi 2.000 süvari ile Hebei'deki Fanyang'a bir baskın yaptı. O, isyancılar tarafından çoktan terk edilen Fanyang'a doğru zamanda ulaştı. Ancak, General Yin Zichi'nin isyancılarla geri dönüşü, onu imparatorluk orduları tarafından kontrol edilen Hedong eyaletindeki Daiyuan'a çekilmeye mecbur bıraktı. Burası kağan liderliğindeki esas Uygur birliklerine katıldığı ve daha sonra Ashina Congli'nin kuvvetlerine karşı savaşa iştirak ettiği yerd.

Uygur ordusunun kağan tarafından idare edilmiş olması, seferin Uygurlar için pek mühim olduğunu göstermektedir. Bir kağanın Çin'deki bir savaşta şahsen yer aldığı tek vaka buydu. Tang Hanedanı için daha mühim olan sonraki seferler, kağanın oğulları, teginler tarafından idare edildi. 757'de yapılan seferde Uygur süvarileri, El Etmış Bilge Kağan'ın büyük oğlu Kutlug Bilge Yabgu tarafından komuta edildi.¹⁹ Aynı kağanın üçüncü oğlu olan Kutlug Çor Tegin de 758'deki seferleri sırasında Uygur kuvvetlerinin başında bulunuyordu.²⁰ Böğü Kağan'ın 762'deki seferine gelince, o çok farklı bir siyasî vaziyette gerçekleşti.²¹ Ordos'a gerçekleşen ilk

istochnik dlia izucheniya Tanskoj politiki v otnoshenii "severnyh varvarov", *Pismennyye pamiatniki i problémy kultury narodov Vostoka*, Nauka, Moskova 1989, C. 1, ss. 31-35.

¹³ Ouyang, *Xin Tang Shu*, C. 217A, 3a.

¹⁴ Sima, *Zizhi Tongjian*, C. 219, s. 7006-7007.

¹⁵ Liu, *Jiu Tang Shu*, C. 200A, 7b.

¹⁶ Ouyang, *Xin Tang Shu*, C. 120, 2a.

¹⁷ Sima, *Zizhi Tongjian*, C. 219, s. 7007; Xiu, *Xin Tang Shu*, Shangwu Yinshuguan, Şangay 1936, C. 43, 7b.

¹⁸ Haneda Toru, "Todai kaikotsu shi no kenkiü", *Haneda hakushi shigaku ronbunshu*, Toyoshi Kenkyukai, Kyoto 1957, C. 1, ss. 157-324; Mackerras, *age*, s. 17.

¹⁹ Bu Uygur yabgusu daha sonra kağanın emriyle öldürüldü.

²⁰ Kutlug Çor Tegin, 758 yılının 8. ayında 3.000 atlı ile Changan'a geldi. Uygurlar geri dönmeden önce yaklaşık altı ay orada kaldılar. 759 yılının 4. ayında, imparatorluk kuvvetleri için başarılı olmayan Xiangzhou Savaşı'na katıldılar.

²¹ S. G. Klyashtorny, "Nadpis Uigurskogo Bogu-kagana v bevero-Zapadnoi Mongolii", *Tsentrlnaya Azia Novye pamiatniki pismennosti i iskusstva*, Moskova 1987, ss. 19-37.

Uygur seferinin manası, Ashina Congli'nin birliklerinin ortadan kaldırılmasındaki çıkarlarıyla açıklanabilir. Nihayet, Uygur hâkimiyeti için bozkırlardaki en büyük tehdit haline gelmişti. Türklerin hükümdar boyundan gelen birisi, şimdi Uygur kontrolü altında bulunan topraklarda Türklerin devletini yeniden kuruyormuş gibi davranabilirdi. İsyancılara ihanet eden Ashina Congli, bu yüzden Tang Hanedanı ile iş birliği yapmadı, aksine bozkırların yeni hâkimleri olan Uygurlarla yapılacak savaşlar için Ordos'ta kuvvet yığmaya başladı. Bu vakada Ashina Congli'nin sadece kendi boydaşları olan Türklere değil, Uygurların Yağlakar boyunu bozkırdaki siyasi hâkimiyet mücadelelerinde desteklemeyen Tokuz Oğuz boyunun gruplarına da güvendiği gerçeğine dikkat çekilmelidir. Yağlakarların aleyhtarları olan Tokuz Oğuz boyları arasında göçebe Tongra, Abuz ve Bugu (Pugu) grupları vardı.

O sıralarda göçebelerin gözünde bozkırlarda iktidar olmak için bütün haklara sahip olan Ashina Congli'nin başında olduğu Türkler ve Çin'de bulunan Tokuz Oğuz boyları ile Uygurlar arasında gerçek bir iç savaş tehlikesi vardı. Bu tehlike, bütün riskleri ortadan kaldırmak için büyük bir ordu hazırlayan Uygur kağanı El Etmış Bilge tarafından fark edildi. Tang Hanedanı aynı zamanda, baskın ve soygun vasıtasıyla isyancılara karşı olan umumî taarruzu da meneden Ashina Congli'nin güçlerinin yok edilmesiyle de alakadar olduğundan, bu tehdidin kaynağını ortadan kaldırma imkânı yakındı. Bu yüzden iki hanedan, Yağlakar ve Tang, Ashina Congli'nin imhasıyla alakadardı. Bu, savaşın bu kadar büyük güçler tarafından çok kısa bir müddet zarfında meydana gelmesinin sebebidir.

Ashina Congli'nin birlikleri yenilmesine rağmen, beğın kendisi hayatta kaldı. Onun adı, Luoyang'ın 757'de merkezî güçler tarafından kurtarılmasıyla alakalı vakaları anlatan Çin kaynaklarında zikredilmiştir. Açıkça görülüyor ki Ashina Congli müttefik Uygur-Tang orduları tarafından yenildikten sonra Changan'daki isyancılara geri katıldı. Bir başka yüksek rütbeli isyancı generalı olan akrabası Ashina Chengqing sayesinde iltica alabildi. Xin Tang Shu'ya göre, 757'de Luoyang'dan defedildikten sonra babası An Lushan'ın yerine geçen An Qingshu, Ashina Chengqing'e Xiancheng Dükü unvanını ve Ashina Congli'ye Yulin Sol Muhafızının Büyük Generali unvanını bahşetti.²²

El Etmış Bilge Kağan'ın Ashina Congli'ye karşı seferi, onun başlıca faaliyetlerini anlatan Mogon Şine Usu Yazıtı'nda (Selenga Taşı veya Bayan Çor Yazıtı) aksettirilmiş olmalıdır. Ne yazık ki bu yazıtın An Lushan isyanı zamanında vuku bulan hadiseleri anlattığı son kısmı iyi korunamamıştır. Yine de yazıtın bu aşınmış bölümünde "Çin Hanı (Tabgaç Han)" ile Uygur hükümdarının bazı temaslarından söz edilebilir. Bu kelimeleri takip eden kısımdaki büyük eksiklikler orada ne tür temaslar kastedildiğini anlamamıza izin vermez. Ancak takip eden satırlarda kağan kendisi hakkında konuşuyor: "İkinci ayın 6. gününde evime döndüm." (43. satır).²³ İlk olarak kağanın Çinlilerle temaslarının, 756'nın 10. ayında Tang imparatorunun elçiliğiyle El Etmış Bilge'nin buluşması ve ardından Ordos seferinden geri dönmesi manasına geldiği öne sürülebilir. Yazıtta kağanın evine döndüğü belirtilen tarih (ikinci ayın altıncı günü), bu teklife zıtlık oluşturmaz. Hatta bu, Ashina Congli ile olan savaşın 7 Aralık 756'da gerçekleştiğini hatırlayacak olursak, bunu tasdik edecektir.²⁴ Kağan, bu savaştan yaklaşık iki ay sonra, yani bir sonraki tavuk yılının başında evine döndü: 757'nin 2. ayının 6. gününde.

Çin kayıtlarının Uygurların Ashina Congli'ye karşı seferi ile alakalı tahlili, Uygurlar tarafından Tang Hanedanı'na yapılan yardımın askerî ve siyasi sebeplerini ortaya çıkarmayı mümkün kılmaktadır. Ashina Congli Uygurlara, daha önceki bir Türk beği Abuz Yabgu'nun 752-753'te yaptığı gibi,²⁵ Çin'e sığınan Türklerin, Tang İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında kuvvetlerini canlandırmaya dair ümitlerini kaybetmediklerini ve böylece Uygur kağanları için ciddi bir tehdit olmaya devam ettiklerini gösterdi. Hem Türklerin hem de Uygurların yakın mazisi, ilk kez Çin'de bir melce aramaya mecbur kaldıklarında olduğu gibi çok sayıda benzerlik gösterir. Ancak akabinde daha güçlü hâle geldiklerinde her zamanki gibi bozkırlara geri döndüler ve hâkimiyet mücadelelerine yeniden başladılar. Ashina Congli vakası aynı zamanda Çin sınırları boyunca toplanan Türklerin tehdidinin, Tang'ın An Lushan İsyanı'na karşı olan savaşına daha fazla iştirakiyle ortadan kaldırılabilmesine dair Uygurlara kanaat getirdi. Mesele şu ki; daha önce Tang Hanedanı'na birlikte hizmet etmiş olan Türkler ve Uygurlar (Oğuz) şimdi birbirlerinden ayrılmışlardı. Uygurların (Oğuz) çoğu Tang imparatorlarına sadık kaldı ve imparatorluk orduları içinde savaştı (aralarında General Pugu Huai'en'in kabileleri de vardı). Tongra boyu gibi küçük Oğuz grupları ise ilk başta An Lushan'ı desteklediler fakat sonunda isyancıları terk ettiler ki bazıları Ashina Congli'ye katıldı ve onun yenilgisinden sonra bozkırlara dönüp Uygurlara teslim oldular. Aksine Türkler, isyancılarla yakından bağlı idiler: 742-744'te Kuzey Çin eyaletlerine yerleştirildikten sonra, An Lushan'a karşı isyan eden bu eyaletlerin valisinin ordularında birleştirildiler. An Lushan'ın "pençeleri ve dişleri" olarak bahsedilen en müessir

²² Ouyang, *Xin Tang Shu*, C. 225, 6b.

²³ Sergei Yefimovich Malov, *Pamiatniki drevneturkskoi pismennosti Mongolii i Kirgizii*, Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskova-Leningrad 1959, s. 743; Gustaf John Ramstedt, "Zwei Uigurische Runeninschriften in der Nord-Mongolei", *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, Helsinki 1913, ss. 1-63.

²⁴ Sima Guang, kağanın 4 Aralık 756'da Guo Ziyi ile buluşmasını ve 7 Aralık 756'da Tongra boyu ile savaşı anlatır.

²⁵ Abuz Yabgu hakkında bkz. Karoly Czegledy, "Gardizi on the History of Central Asia (745-780 AD)", *Acta Orientalia Hungarica*, C. 27, S. 3, Budapeşte 1973, s. 265.

AN LUSHAN-SHİ CHAOYİ İSYANI SIRASINDA TÜRKLER VE UYGURLAR (755-762)

isyancı generaller arasında Türk beği Ashina Chengqing'in olduğu iyi bilinmektedir. O, sonunda isyan bastırılana kadar isyancıları destekledi. Bu çerçevede, Tang Hanedanı'na yapılan Uygur askerî yardımı, Uygur-Türk kabilelerinin Çin topraklarında iktidar mücadelesinin devamlılığı manasına geliyordu. İmparatorluk ordusunun içerisinde birleştirilen Uygur birlikleri, Türklerin en nüfuzlu birliğini yok edebildi ve güney sınırlarını emin hâle getirebildi. Bu sebeple Çin'e göç eden Türkler, gücünü yeniden kazanmasından sonra Tang İmparatorluğu'nun iç işlerinde herhangi bir rol oynamadılar ve Çin kaynaklarında bile yer almadılar.

Böylelikle, An Lushan-Shi Chaoyi İsyanı sırasında Çin'e yapılan Uygur seferlerinin askerî ve siyasî hedefleri, Uygur İmparatorluğu'nun ilk on yıllarında gerçek bir tehdit teşkil eden Türk Kağanlığı'nın canlandırılmasını menetmeyi amaçladı. İki iktidar ailesinin (Uygurların Yaglakar ve Çinlilerin Tang Hanedanı) çıkarlarında tesadüf eden şey, Tang karşıtı isyanı bastırmak ve Türkleri, bilhassa Çin'deki iç savaşlarda isyancıların yanında yer alan Ashina boyunun mensuplarını yok etmek için iş birliği yapmalarını sağladı.

KAYNAKÇA

CEN, Zhongmian, *Tujue Jishi*, Zhonghua Shuju, Pekin 1958.

CZEGLEDY, Karoly, "Gardizi on the History of the Central Asia", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 27, S. 3, Budapeşte 1973, ss. 257-267.

GUMİLĖV, Lev Nikolayevich, *Drevnie Turki*, Nauka, Moskova 1967.

HAMILTON, James Russell, "Toquz-Oguz et On-Uigur", *Journal Asiatique*, C. 250, S. 1, Paris 1962, ss. 23-63.

HANEDA, Toru, "Todai kaikotsu shi no kenkiū", *Haneda hakushi shigaku ronbunshu*, Toyoshi Kenkyukai, Kyoto 1957, C. 1, ss. 157-324.

KAMALOV, Ablet, "Biografia Pugu Huai'en'ia kak istochnik dlia izucheniya Tanskoi politiki v otnoshenii severnykh varvarov", *Pismennyye pamiatniki i problėmy kultury narodov Vostoka*, Nauka, Moskova 1989, C. 1, ss. 31-35.

KLYASHTORNY, Sergei Grigorievich, "Nadpis Uigurskogo Bogu-kagana v bevero-Zapadnoi Mongolii", *Tsentrlnaya Azia Novye pamiatniki pismennosti i iskusstva*, Moskova 1987, ss. 19-37.

LĪU, Xu, *Jiu Tang Shu*, Shangwu Yinshuguan, Şangay 1936.

MACKERRAS, Colin, *The Uighur Empire. According to the Tang Dynastic Histories A Study in Sino-Uighur Relations 744- 840*, Australian University Press, Canberra 1972.

MALOV, Sergei Yefimovich, *Pamiatniki drevneturkskoi pismennosti Mongolii i Kirgizii*, Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskova-Leningrad 1959.

MOSES, Larry William, "T'ang Tribute Relations with the Inner Asian Barbarian", *Essays on T'ang Society*, ed. John Curtis Perry, Bardwell Leith Smith, E. J. Brill, Leiden 1976, ss. 61-89.

OUYANG, Xiu, *Xin Tang Shu*, Shangwu Yinshuguan, Şangay 1936.

PULLEYBLANK, Edwin George, "A Sogdian Colony in Inner Mongolia", *T'oung Pao*, C. 145, S. 4/5, Leiden 1952, ss. 317-356.

PULLEYBLANK, Edwin George, "Some Remarks on the Toquz-Oghuz Problem", *Ural-Altische Jahrbücher*, C. 28, S. 1/2, Wiesbaden 1956.

ABLET KAMALOV

PULLEYBLANK, Edwin George, “The An Lu-shan Rebellion and the Origin of Chronic Militarism in the Late T’ang Society”, *Essays on T’ang Society*, ed. John Curtis Perry, Bardwell Leith Smith, E. J. Brill, Leiden 1976, ss. 33-60.

RAMSTEDT, Gustaf John, “Zwei Uigurische Runeninschriften in der Nord-Mongolei”, *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, Helsinki 1913, ss. 1-63.

SIMA, Guang, *Zizhi Tongjian*, Zhonghua Shuju, Pekin 1958.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

